

Algemene Inlichtingen- en
Veiligheidsdienst
Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

AIVD Jaarverslag 2018

Voorwoord

Voor u ligt het openbare jaarverslag van de AIVD over 2018. Het jaarverslag biedt de mogelijkheid om inzicht te geven in waar wij ons, met tweeduizend collega's, globaal iedere dag mee bezig hebben gehouden en houden. Wij leggen hiermee verantwoording af over ons werk en bieden een blik op ons werkveld. Het geeft politiek, pers en publiek zicht op onze activiteiten.

In een rechtsstaat zoals wij die in Nederland kennen is het, na een kritische interne controle, essentieel dat er gedegen externe controle is op een dienst die beschikt over ingrijpende bevoegdheden.

Als over ons in het parlement en in de media wordt gedebatteerd, is dit vaak gebaseerd op de rapporten van de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD). Deze commissie is ingesteld met de inwerkingtreding van de vorige Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten in 2002. De CTIVD heeft de afgelopen zeventien jaar rond de vijftig meest uiteenlopende onderzoeken naar de AIVD gedaan en daarover openhartige en grotendeels openbare rapporten naar buiten gebracht.

Naast de CTIVD is, met de inwerkingtreding van de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 afgelopen jaar, nog een extra controle toegevoegd aan ons werk. Voordat wij een bijzondere bevoegdheid mogen inzetten en nadat de minister daarin heeft toegestemd, toetst de onafhankelijke Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB) deze toestemming.

De TIB en de CTIVD zijn terecht streng en kritisch. Dat maakt ons werk niet altijd even makkelijk. Maar wij als AIVD'ers weten dat toezicht van groot belang is voor ons en voor de samenleving.

Natuurlijk vindt daarnaast ook parlementaire controle plaats. De vaste Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken ziet toe op het reilen en zeilen van de dienst voor zover dat openbaar kan. Waar het staatsgeheime en operationele informatie betreft, legt de minister over ons handelen verantwoording af in de Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten.

Ons werk en de wet staan ons niet toe om in alle openheid over onze activiteiten te spreken. Ook in dit openbare jaarverslag kunnen wij niet het achterste van onze tong laten zien. Toch zijn wij niet zozeer een geheime dienst - dan zou u immers niet van ons bestaan weten - maar vooral een dienst met geheimen. Alleen op die manier kunnen wij dreigingen tijdig onderkennen. Het feit dat twee commissies toezicht houden en daarover rapporteren, geeft ons onze *license to operate*. Zij zorgen voor de legitimiteit om als AIVD in een democratie te functioneren. Daardoor kan de samenleving het vertrouwen hebben dat wij hier het juiste doen en dat wij het juist doen, in het belang van de nationale veiligheid en de democratische rechtsstaat.

Dick Schoof
Directeur-generaal
Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst

Inhoud

Inleiding	6
Spionage en ongewenste buitenlandse inmenging	8
(Jihadistisch) terrorisme en de radicale islam	13
Extremisme	18
Voor een veilig Nederland	20
Een nieuwe wet	23
<i>Bijlage: cijfers</i>	26

Inleiding

Niet vaak heeft de AIVD zo nadrukkelijk in de belangstelling gestaan als in het jaar 2018. Reden daarvoor was voornamelijk de aandacht voor de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (Wiv 2017). In maart van dat jaar mocht de Nederlandse kiezer zich hierover in een referendum uitspreken.

Deze nieuwe wet, die per 1 mei 2018 in werking is getreden, is nodig om hedendaagse dreigingen het hoofd te bieden in een tijd waarin de samenleving in al haar facetten doordrongen en afhankelijk is van internettechnologie.

De Wiv 2017 is er ook om burgers de zekerheid te geven dat gegevens zo gericht mogelijk worden vergaard en alleen worden bewaard als zij van belang zijn voor ons werk. Overige data moeten direct worden vernietigd. Ook toetst voortaan een onafhankelijke commissie de verzoeken om een bijzondere, inbreukmakende, bevoegdheid te mogen inzetten voordat wij daar daadwerkelijk toe kunnen overgaan.

Tot de inwerkingtreding op 1 mei hebben wij met grote inzet gewerkt aan het klaarstomen van de organisatie voor de wet. Toch heeft de implementatie van de wet een grotere impact dan vooraf gedacht. Het kostte meer tijd en inzet om de waarborgen voor de burgers, waaronder de onafhankelijke toetsing vooraf en de behandeling van data, in de werkprocessen door te voeren, omdat dit diep ingrijpt op de kern van ons werk: het verwerven en verwerken van gegevens. Ons werk is hierdoor blijvend veranderd.

Tegelijk zijn de dreigingen die op Nederland afkomen complex en agressief. Vrijwel allemaal hebben ze een aanzienlijke digitale component.

Staten proberen besluitvorming te weten te komen en te beïnvloeden, bedrijfsgeheimen te stelen of

hun (ex-)landgenoten te intimideren en te beïnvloeden. Ook trachten zij toegang te krijgen tot en zich in te nestelen in systemen voor vitale processen in ons land. Dit biedt hen de mogelijkheid om sabotage te plegen.

De aanhouding van zeven verdachten wegens de voorbereiding van een terroristische aanslag en enkele incidenten die zijn voorgevallen, geven aan dat ons land nog altijd een doelwit kan zijn van jihadistisch of radicaalislamitisch terrorisme.

Daarnaast verhardt het maatschappelijk debat doordat bevolkingsgroepen meer tegenover elkaar komen te staan. Er is sprake van een groeiend wantrouwen tegen de overheid, onder meer aangewakkerd door extremistische uitingen. Ook proberen bepaalde radicale aanjagers groepen jonge moslims los te weken van de Nederlandse samenleving door hen daarvan afstand te laten nemen.

Dit alles speelt zich af tegen een steeds veranderend internationaal decor.

De situatie in het Midden-Oosten blijft gespannen en instabiel. De veiligheidssituatie in Irak en Syrië is nog altijd slecht. Het zogenoemde 'kalifaat' van de Islamitische Staat in Irak en al-Sham (ISIS) heeft al zijn terrein verloren. De terroristische dreiging is er niet minder om geworden. ISIS is ondergronds gegaan en slaagt er vrijwel dagelijks in met aanslagen de regio te ontregelen. Ook Al Qaida is nog altijd actief en manifesteert zich meer en meer.

Bij de strijd in Syrië zijn ook in 2018 chemische wapens ingezet. In april verloren tientallen burgers het leven bij een aanval met chloorgas op de stad Douma.

De historische tegenstellingen tussen de grote spelers Iran en Saoedi-Arabië hebben een bepalende invloed op de geopolitieke situatie.

Het imago van de vooruitstrevende en moderniserende Saoedische kroonprins Bin Salman heeft een deuk opgelopen nadat de kritische journalist Jamal Khashoggi werd gedood in het Saoedische consulaat in Turkije.

Voor Iran groeit de onzekerheid nu de Verenigde Staten zich hebben teruggetrokken uit het nucleaire akkoord. De Europese Unie blijft vasthouden aan het akkoord met Iran. Het non-proliferatieverdrag dat afgelopen jaar vijftig jaar bestond, staat onder druk vanwege de oplopende spanningen tussen mogendheden, afnemende steun voor internationale samenwerkingsverbanden en de protectionistische houding van diverse leiders.

In 2018 leek een directe nucleaire dreiging vanuit Noord-Korea te zijn afgenomen toen staatshoofden Donald Trump en Kim Jong-un elkaar de hand schudden en Noord-Korea zei bereid te zijn om nucleaire installaties te ontmantelen. De uitkomsten van de besprekingen zijn erg onzeker.

Tussen Rusland en het Westen is de spanning onverminderd hoog. President Poetin probeert Rusland te positioneren als wereldmacht, ook om zijn positie in eigen land te versterken. Hij tracht tweedracht te zaaien binnen de NAVO en de EU om zijn opposenten zo te verzwakken en gedraagt zich agressief richting de Baltische staten.

De pogingen van de Russische militaire inlichtingendienst GROE om in het Verenigd Koninkrijk een oud-inlichtingenofficier te vergiftigen en om in Den Haag het netwerk van de Organization for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW) te hacken, laten de brutaliteit zien waarmee deze dienst opereert.

Aan de andere kant van de wereld verkeert het grootste buurland van het Koninkrijk, Venezuela, in een diepe crisis. De deplorable toestand waarin het land zich zowel politiek als economisch bevindt,

zorgt ervoor dat de bevolking ernstig te lijden heeft. Dit heeft geleid tot miljoenen vluchtelingen, wat ook gevolgen heeft voor de stabiliteit van de gebieden binnen het Koninkrijk, Aruba, Bonaire en Curaçao. Over al deze ontwikkelingen in de wereld om ons heen die van belang zijn voor het buitenlandbeleid van de Nederlandse regering hebben wij in 2018 meer dan 300 inlichtingenrapporten opgesteld. Een aanzienlijk aantal diende ter ondersteuning van het lidmaatschap van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties de eerste helft van het jaar.

Vanuit al onze onderzoeken samen hebben wij ruim 900 schriftelijke producten opgesteld, waaronder ambtsberichten, inlichtingenberichten en -analyses, risicoanalyses, dreigingsinschattingen en informatiebeveiligingsadviezen. Steeds vaker informeren wij de afnemers van onze producten ook mondeling over onze bevindingen.

De minister-president heeft in 2018 samen met de ministers van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Defensie de prioriteiten vastgesteld voor de onderzoeken van de AIVD en de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) voor de komende jaren. Hierbij is ook nauw overlegd met de ministers van Justitie en Veiligheid en Buitenlandse Zaken.

Deze afspraken zijn opgetekend in de Geïntegreerde Aanwijzing Inlichtingen en Veiligheid (GA). Hierin staat welke informatie de instanties nodig hebben van de AIVD en de MIVD om hun verantwoordelijkheid te kunnen nemen voor de nationale veiligheid. Beide diensten hebben hun eigen onderzoeksterreinen en focus. Deze GA wordt jaarlijks geëvalueerd.

Alle nationale en internationale ontwikkelingen tonen het belang van ons werk aan. Daarom heeft het kabinet voor 2018 en 2019 geld vrijgemaakt voor de groei van de AIVD. Het afgelopen jaar hebben wij ruim 190 nieuwe collega's verwelkomd. In 2019 hopen wij 200 nieuwe medewerkers aan te trekken.

Spionage en ongewenste buitenlandse inmenging

Activiteiten van andere landen waarmee zij op heimelijke wijze informatie verzamelen in en over Nederland en daarmee onze belangen schaden, noemen wij spionage. Spionage kan digitaal plaatsvinden, bijvoorbeeld door het inbreken in een systeem, of fysiek via personen. Het kan gaan om belangrijke politieke inlichtingen, bijvoorbeeld ten aanzien van besluitvormingsprocessen en standpunten van de regering. Ook kan een ander land proberen via spionage (bedrijfs)geheimen te stelen om daarmee de eigen economie een impuls te geven.

Landen kunnen ook op een andere manier proberen Nederlandse belangen te schaden, namelijk door invloed uit te oefenen op processen in Nederland. Dit scharen wij onder ongewenste buitenlandse inmenging: heimelijke politieke beïnvloeding, beïnvloeding en intimidatie van hun geëmigreerde (ex-)landgenoten, sabotage en misbruik van de Nederlandse ICT-infrastructuur. Deze bemoeienis is onwenselijk, omdat andere landen hiermee het politieke, economische en maatschappelijke systeem in Nederland ondergraven.

Als staten digitale middelen inzetten voor spionage en sabotage om zo hun eigen politieke, militaire, economische en/of ideologische doelen te bereiken ten koste van Nederlandse belangen, spreken we van een offensief cyberprogramma. Uit onze onderzoeken blijkt dat landen als China, Iran en Rusland dergelijke cyberprogramma's hebben, gericht tegen Nederland.

Spionage

Iedereen die specifieke of specialistische kennis bezit, kan doelwit zijn van spionage. Niet iedereen is zich daarvan bewust. Ons onderzoek is erop gericht om de politieke en economische veiligheid

van Nederland te beschermen door dreigingen tijdig te zien en personen en instanties alert te maken.

Het jaar 2018 kenmerkte zich op het gebied van spionage vooral door de brutaliteit waarmee inlichtingenofficieren zich hebben laten zien. De poging van de Russische militaire inlichtingendienst GROE om toegang te krijgen tot het netwerk van de OPCW in Den Haag toont aan hoe ver deze dienst hierin gaat.

Uit onze onderzoeken is verder gebleken dat digitale spionage steeds complexer wordt. Statische actoren maken in toenemende mate gebruik van vaker gebruikte methoden en technieken, waardoor het vaststellen van de herkomst van een aanval (attributie) wordt bemoeilijkt. Daarnaast gebruiken statelijke actoren in toenemende mate internet-serviceproviders en *managed service providers* als springplank om binnen te dringen bij een doelwit. Deze dienstverleners hebben uit hoofde van hun dienstverlening vaak diepgravende, omvangrijke en structurele toegang tot informatie van organisaties of personen. Zulke methoden bemoeilijken detectie, analyse en attributie van digitale aanvallen.

Steeds meer landen richten zich op politieke en/of economische spionage. Wij zien in onze onderzoeken dat China, Iran en Rusland daarvan de voorhoede vormen.

Politieke spionage

Voor Rusland is ons land een interessant doelwit voor spionage. Het strategisch belang van de Nederlandse politiek en rechtspraak is voor Rusland sterk toegenomen sinds het neerhalen van vlucht MH17 in juli 2014. Zo is er en zal er behoefte blijven om informatie in te winnen over de gang van zaken rond de onderzoeken naar de ramp. De kans daarop wordt alleen maar groter nu Nederland Rusland aansprakelijk heeft gesteld voor zijn aandeel in het neerhalen van het vliegtuig.

Nederland heeft daarnaast al lange tijd de interesse van Rusland vanwege het lidmaatschap van de NAVO en de EU. De Russen willen graag te weten komen welke positie Nederland in die samenwerkingsverbanden inneemt. Om hier inzicht in te krijgen, zetten de inlichtingendiensten naast digitale ook nog steeds klassieke spionagemiddelen in, zoals het rekruteren van menselijke bronnen.

Het kan voor andere landen interessant zijn om inzicht te krijgen in het verkeer tussen een diplomatieke post in het buitenland en het ministerie van Buitenlandse Zaken. Wij hebben waargenomen dat een aantal Nederlandse ambassades in het Midden-Oosten en Centraal-Azië in 2017 en 2018 doelwit is geweest van digitale aanvallen, uitgevoerd door een buitenlandse inlichtingendienst. De digitale aanvallen op deze ambassades bevestigen de structurele inlichtingenaandacht voor het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Economische spionage

Verreweg de grootste dreiging op het gebied van economische spionage is afkomstig van China. Deze spionage wordt gevoed door Chinese economische beleidsplannen, zoals 'Made in China 2025' en de 'Nieuwe Zijderoutes', waarmee het land zijn economische en geopolitieke invloed kan vergroten.

Deze plannen leiden niet alleen tot economische kansen, maar ook tot toenemende competitie met westerse en dus ook Nederlandse bedrijven. China zet hierbij een breed scala aan (heimelijke) middelen in die het verdienvermogen van Nederlandse bedrijven ondermijnen en die op termijn kunnen resulteren in economische en politieke afhankelijkheden. Een van deze middelen is (digitale) economische spionage.

China heeft interesse in Nederlandse bedrijven uit de sectoren: hightech, energie, maritiem en *life sciences & health*.

Een andere dreiging voor de nationale veiligheid hangt samen met de globalisering. Hierdoor is sprake van groeiende economische interactie, digitalisering, internationalisering van arbeidsmarkten en productieprocessen en ook de liberalisering van het vestigings- en investeringsbeleid. Dit biedt meer mogelijkheden voor (heimelijke) verwerving van Nederlandse technologie en bedrijven. Zo kunnen bedrijven overgenomen worden door buitenlandse bedrijven die onder invloed staan van hun overheid, of die gemakkelijk aan goedkope staatssteun kunnen komen, waardoor een ongelijk economisch speelveld ontstaat.

Ook vindt binnen legitieme samenwerkingsverbanden tussen academische en kennisinstellingen diefstal van onderzoeksbevindingen plaats. Nederlandse innovaties verdwijnen op die manier over de grens.

Het veiligheidsbewustzijn en de weerbaarheid van het Nederlandse bedrijfsleven en kennisinstellingen tegen deze risico's lijken onvoldoende. Dat vormt een risico voor de economische veiligheid van ons land.

Heimelijke politieke beïnvloeding

Dat een land probeert met open vizier zijn eigen belangen te behartigen bij andere landen is volstrekt legitiem. Wanneer dit echter het reguliere diplomatieke of politieke lobbywerk overstijgt omdat een land onder valse vlag opereert, spreken we van heimelijke politieke beïnvloeding.

Heimelijke beïnvloeding kan rechtstreeks gericht zijn op politieke besluitvorming, maar kan ook indirect plaatsvinden als het gericht is op manipulatie van publieke beeldvorming. Het verspreiden van desinformatie is een middel dat hierbij kan worden ingezet. Vaak spelen inlichtingendiensten een rol bij heimelijke beïnvloedingsoperaties. Rusland is een land dat de afgelopen jaren bij

voortdurend wordt genoemd als het gaat om inmenging in politieke processen van andere landen. Het land is van oudsher zeer bedreven in het heimelijk beïnvloeden van de beeldvorming en de publieke opinie in andere landen, wat verstoring kan werken op besluitvormingsprocessen. Een voorbeeld van beïnvloeding door Rusland is het verspreiden van desinformatie door diverse speculaties te verkondigen ten aanzien van de ramp met de MH17, waarmee het onderzoek wordt vertroebeld. Wij hebben ook geconstateerd dat vanuit Rusland, met beperkt effect, pogingen zijn gedaan tot online beïnvloeding in het Nederlands op sociale media.

Wij zien daarnaast dat er staten zijn, waaronder China, die via onderwijs- en kennisinstellingen proberen meningen en publicaties te beïnvloeden over hun eigen land. Dat kan gaan om landen waarmee de samenwerking op bijvoorbeeld wetenschappelijk vlak verder relatief vruchtbaar is. Risico is alleen dat er een afhankelijkheid van de betreffende overheid ontstaat, bijvoorbeeld wanneer onderzoeken worden gefinancierd door China of vanuit een bepaalde studie onderzoek wordt gedaan naar ontwikkelingen in het bewuste land en daarmee de noodzaak bestaat naar dat land te reizen. Dat geeft dat land een zekere machtspositie die wel eens wordt misbruikt. Ook journalisten krijgen op soortgelijke manier te maken met tegenwerking. Bij onwelgevallige publicaties kan bijvoorbeeld bedreigd worden met het inhouden van werkvergunningen.

Landen waarvan wij zien dat zij zich met heimelijke politieke beïnvloeding bezighouden, zijn onder andere China en Rusland.

Beïnvloeding en intimidatie van diaspora

Staten proberen invloed te houden op personen in Nederland die uit dat land geëmigreerd zijn

(diaspora), gericht op eigen binnenlands politiek gewin. In sommige gevallen beschikken deze emigranten nog wel over een paspoort van het land van herkomst of hebben ze daar familie wonen, maar wonen zij zelf inmiddels al langer in Nederland. Het kan ook gaan om mensen die hun geboorteland om politieke redenen ontvlucht zijn en in ons land slachtoffer worden van intimidatie. Dergelijke inlichtingen- en inmengingsactiviteiten creëren een permanent gevoel van onveiligheid in de betreffende gemeenschappen. Hiermee kunnen ook nationale spanningen geëxporteerd worden naar ons land. De invloed gaat soms zo ver dat mensen zich beperkt voelen in de uitoefening van hun grondrechten, zoals de vrijheid van meningsuiting. Veiligheidsdiensten van deze staten schrikken er niet voor terug om ook familie van emigranten in het land van herkomst onder druk te zetten.

Iran heeft belangstelling voor personen en organisaties die te boek staan als tegenstander van het huidige regime. De AIVD heeft sterke aanwijzingen dat Iran betrokken is bij twee moorden op Nederlands grondgebied, in 2015 in Almere en in 2017 in Den Haag. In beide gevallen ging het om tegenstanders van het huidige regime. Naar aanleiding van de uitkomsten van het inlichtingenonderzoek van de AIVD heeft Nederland maatregelen genomen tegen twee Iraanse diplomaten.

Landen waarvan wij zien dat zij bereid zijn om hun geëmigreerde (ex-)landgenoten te beïnvloeden en onder druk te zetten zijn onder andere China, Iran, Rusland en Turkije.

Sabotage en misbruik infrastructuur

Staten kunnen ook een dreiging vormen voor de onafhankelijkheid en zelfstandigheid van Nederland doordat zij digitale sabotage van vitale

infrastructuur mogelijk maken. Dit doen zij door zich toegang te verschaffen en zich vervolgens in te nestelen in ICT-systemen van vitale processen. De AIVD heeft gezien dat hiertoe pogingen zijn gedaan.

In de richting van Nederland ontbreekt nog de intentie om daadwerkelijk sabotageacties uit te voeren op de vitale infrastructuur. Een verstoring in bijvoorbeeld de energievoorziening in landen om ons heen kan echter ook gevolgen hebben voor Nederland. De geopolitieke onrust in de wereld maakt een sabotageactie wel voorstelbaarder. Zo heeft onder andere Rusland een offensief cyberprogramma voor verstoring en zelfs sabotage van de vitale infrastructuur.

Nederland voelt verder een bijzondere verantwoordelijkheid voor de ICT-infrastructuur waar internetverkeer van vrijwel de hele wereld doorheen stroomt. Net zoals ons land zich verantwoordelijk voelt voor vliegverkeer dat via Schiphol reist of vrachtschepen die de Rotterdamse haven aandoen. Onze ICT-infrastructuur wordt namelijk door sommige landen misbruikt om digitale spionage-, beïnvloedings- of sabotageactiviteiten tegen andere landen uit te voeren. Door deze activiteiten worden de internationale rechtsorde en belangen van andere landen, bondgenoten in het bijzonder, geschaad.

Landen waarvan wij zien dat zij zich schuldig maken aan sabotage en/of misbruik van de ICT-infrastructuur zijn onder andere Iran, Noord-Korea en Rusland.

Activiteiten en resultaten

Vanuit onze onderzoeken hebben wij duiding kunnen geven over de risico's van spionage en buitenlandse inmenging voor Nederland en voor bedrijven. Daarvoor hebben wij diverse instanties bezocht, honderden (bewustwordings-)presentaties gegeven en overheidspartners zoals de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid

(NCTV) en verscheidene ministeries geïnformeerd over onze bevindingen. Hierbij spelen ook de accountmanagers van de inlichtingendiensten bij de politie een belangrijke rol.

Wij hebben over spionage en ongewenste buitenlandse inmenging rond de 40 inlichtingenrapporten uitgebracht.

Het aantal vragen aan de AIVD over de continuïteit en integriteit van cruciale en vitale systemen binnen en buiten de overheid is het afgelopen jaar toegenomen. Mede daarom hebben wij binnen de rijksoverheid versneld detectiemiddelen ontwikkeld en geïnstalleerd om aanvallen tijdig te kunnen onderkennen. Hiervoor was aan de AIVD extra geld toegekend voor 2018.

Ook is ons om advies gevraagd over de risico's voor de nationale veiligheid bij de uitrol van een vernieuwd c2000-systeem. De AIVD vindt het onwenselijk dat Nederland voor de uitwisseling van gevoelige informatie of voor vitale processen afhankelijk is van de hard- of software van bedrijven uit landen waarvan is vastgesteld dat ze een offensief cyberprogramma tegen Nederlandse belangen voeren. Wij maken aan betrokken partijen zoals ministeries inzichtelijk hoe de verhoudingen zijn tussen dergelijke bedrijven en hun overheid, zodat zij de risico's kunnen afwegen. Het is belangrijk om te kijken naar mogelijkheden, intenties en belangen van de betrokken staten en de nationale wetgeving. Het is ook van belang dat de Nederlandse gebruiker ervoor zorgt dat hij altijd controle heeft over zijn eigen data.

In 2018 hebben de AIVD en de MIVD gezamenlijk het Cyber Inlichtingenbeeld opgesteld. Dit is een staatsgeheim rapport voor vrijwel de gehele rijksoverheid met een schets van het actuele dreigingsbeeld en de verwachte ontwikkelingen.

Met extra toegekend budget hebben wij sterk ingezet op het werven van nieuwe medewerkers en

technische experts voor de onderzoeken naar digitale dreigingen. De werving van hoogwaardig technisch personeel en van inlichtingenpersoneel met technische affiniteit vergt grote inspanning, zeker op de huidige arbeidsmarkt.

In internationaal verband hebben wij nauw samengewerkt met buitenlandse collega-diensten en met hen kennis uitgewisseld over ontwikkelingen ten aanzien van buitenlandse inmengingspogingen. We hebben hen in concrete gevallen kunnen voorzien van relevante inlichtingen.

Lees meer op aivd.nl/spionage.

(Jihadistisch) terrorisme en de radicale islam

Binnen het aandachtsgebied terrorisme gaat de meeste aandacht van de AIVD uit naar het jihadistisch terrorisme, maar terrorisme is niet voorbehouden aan jihadisten. De voedingsbodem voor jihadistisch-terroristisch geweld kan worden gevormd door de radicale islam, waarvan het salafisme de bekendste variant is.

Jihadistisch terrorisme

In Nederland was het afgelopen jaar sprake van een toename van incidenten met een jihadistische, terroristische of radicaalislamitische achtergrond. De jaren hiervoor bleef Nederland wat aanslagen betreft buiten schot en waren er vooral terroristische incidenten in de landen om ons heen. De willekeurig gekozen slachtoffers vielen bij steekincidenten op alledaagse, vrij toegankelijke locaties, met schijnbaar weinig voorbereiding.

Incidenten en arrestaties

Sinds de moord op Theo van Gogh in 2004 vonden in ons land geen incidenten meer plaats door extremistische en terroristische jihadisten. Tot afgelopen jaar. In 2018 vond een aantal voorvallen plaats waarbij de dader vermoedelijk vanuit een jihadistisch of radicaalislamitisch motief handelde of wilde handelen.

Op 5 mei stak een Syrische man in Den Haag drie mensen neer. Het Openbaar Ministerie verdenkt de man, die ernstige psychische problemen heeft, van poging tot moord met een terroristisch motief.

Op 31 augustus vond op station Amsterdam Centraal een steekpartij plaats waarbij een 19-jarige Afghaan, die uit Duitsland kwam, twee mensen ernstig verwondde. De man verklaarde dat hij wraak wilde nemen vanwege een cartoonwedstrijd over de profeet Mohammed, die pvv-leider Geert Wilders in het voorjaar had aangekondigd.

Een aantal dagen daarvoor was op station Den Haag Centraal ook een Pakistaan gearresteerd die om dezelfde reden een aanslag wilde plegen op de pvv-leider. De verdachte richtte zich tegen Geert Wilders omdat in zijn ogen met de wedstrijd de profeet werd beledigd. Het Openbaar Ministerie heeft hem het voorbereiden van een aanslag met terroristisch oogmerk ten laste gelegd.

Daarnaast vonden diverse arrestaties plaats van jihadisten in Nederland. Zo leidde de samenwerking van de AIVD met diverse internationale en nationale partners op 17 juni tot de aanhouding van drie personen in Rotterdam. Twee van hen worden verdacht van het voorbereiden van een terroristische aanslag in Frankrijk. Het is niet uitgesloten dat zij ook Nederlandse doelwitten overwogen.

Wellicht het meest in het oog springende voorval op dit gebied in Nederland was de aanhouding van zeven jihadisten op 27 september. Uit onze onderzoeken bleek dat zij behoorden tot een jihadistisch netwerk waarvan de oorsprong in Arnhem lag, en dat zij voorbereidingen aan het treffen waren voor een grootschalige terroristische aanslag op een evenement in ons land.

De AIVD deed al langere tijd onderzoek naar de betrokkenen van een jihadistisch netwerk in Arnhem. Deze leden maakten deel uit van de kern van de jihadistische beweging in Nederland. Op 25 april 2018 brachten wij een eerste ambtsbericht uit aan de Landelijk Officier van Justitie Terrorismebestrijding over voorbereidingen die de groep trof om een aanslag op een grootschalig evenement te plegen. Daarbij wilden zij zoveel mogelijk slachtoffers maken. Het is zeer zorgelijk dat onder een deel van de jihadistische beweging in Nederland de intentie leeft om een grote aanslag te plegen op dergelijke 'soft targets'. De cel zou zich hebben laten inspireren door Isis, maar opereerde voor deze aanslag zeer vermoedelijk zelfstandig. De leden hadden wel contact met andere jihadisten in binnen- en buitenland, maar deelden de plannen voor deze aanslag niet met mensen buiten hun eigen groep.

Jihadistische dreiging tegen het Westen

De huidige jihadistische dreiging kenmerkt zich door een voortdurende dreiging van complexere en relatief eenvoudige aanslagen in en tegen het Westen. Dit gebeurt door mondiaal opererende jihadistische organisaties, zoals ISIS en Al Qaida, en kleinere jihadistische netwerken of individuen. De incidenten van het afgelopen jaar en de vele arrestaties tonen aan dat de jihadistische dreiging in West-Europa nog steeds aanwezig is.

Dreiging vanuit ISIS en Al Qaida

Ondanks het uiteenvallen van het zogenoemde kalifaat en het verlies van grondgebied blijft ISIS een dreiging vormen. Zo heeft de organisatie in 2018 in Europa de verantwoordelijkheid opgeëist voor aanslagen in Luik (België), Trèbes, Parijs en Straatsburg (Frankrijk). Wel hebben de teloorgang van het kalifaat en het verlies aan slagkracht bij ISIS geleid tot vermindering van de aantrekkingskracht op jihadisten.

Ook Al Qaida wil het Westen nog altijd treffen met aanslagen. Het heeft de afgelopen jaren in de luwte van ISIS kunnen werken aan het versterken van zijn organisatie. Netwerken en afdelingen die worden gerekend tot Al Qaida richten zich daarbij nog altijd op aanslagplanning tegen het Westen.

Dreiging van uitreizigers

De mogelijke dreiging van uitreizigers kent twee aspecten. Enerzijds zijn er uitgereisde strijders die er nog steeds voor kiezen om te verblijven bij terroristische groepen als Al Qaida en ISIS in Syrië en/of Irak. Zij staan met regelmaat in contact met het 'thuisfront' in het Westen. Hierdoor dragen ze bij aan de verdere inbedding van het jihadistisch gedachtegoed in gemeenschappen in het Westen. Zij maken gebruik van deze contacten om personen aan te sporen tot (ondersteuning van) aanslagen.

Anderzijds zijn inmiddels aanzienlijke aantallen strijders uit Syrië en Irak teruggekeerd naar Europa, ook naar Nederland. Eind 2018 waren dat er circa 55.

De terugkeer vindt druppelsgewijs plaats en het gaat daarbij zowel om vrouwen, al dan niet met kinderen, als om mannen. Per persoon die terugkeert, maakt de Nederlandse overheid een afweging in welke mate deze een dreiging vormt. Eind 2018 bevonden zich nog zo'n 135 jihadisten met een Nederlandse achtergrond bij terroristische groepen in Syrië en Irak.

De uitdaging voor de AIVD, en voor de hele Nederlandse overheid, is om te achterhalen met welk doel mensen terugkeren. Zijn ze gedesillusioneerd door de zware omstandigheden, gevlucht en missen ze de Nederlandse vrije samenleving? Zijn ze getraumatiseerd door de confrontatie met of deelname aan geweld? Zoeken ze hier contact met jihadisten in Nederland en geven ze de beweging een extra impuls? Zijn ze gestuurd door de organisatie daar om in het Westen een aanslag te plegen of deze te ondersteunen?

Onderkende terugkeerders worden aangehouden en staan terecht. Wij schatten in dat een deel van deze jihadisten tijdens hun gevangenisstraf en erna waarschijnlijk niet zal afzien van het gedachtegoed. Zij kunnen zich weer aansluiten bij de jihadistische netwerken waaruit ze voortkomen of nieuwe netwerken vormen.

Het Nederlandse detentiesysteem waar terrorismeverdachten en -veroordeelden bij elkaar en niet bij andere gedetineerden worden geplaatst, voorkomt grotendeels dat niet-extremistische gedetineerden door jihadisten worden geradicaliseerd en gerekruteerd. In andere Europese landen gebeurt dat wel. Het Nederlandse systeem kan wel leiden tot ongewenste onderlinge beïnvloeding en vorming van nieuwe netwerken. Daarnaast komen in Europa de komende jaren veel gedetineerde jihadisten vrij. De AIVD verwacht dat gedetineerde jihadisten en vrijgelaten (ex-)jihadisten een belangrijk onderdeel van het dreigingsbeeld zullen vormen.

Nederlandse jihadistische beweging telt ruim 500 personen

De jihadistische beweging in Nederland is een dynamisch geheel van individuen en groepen die het jihadistisch gedachtegoed aanhangen. Deze beweging kent geen hiërarchie of strak omliggende structuur. Veel jihadisten staan met elkaar in contact in zowel de echte als de virtuele wereld. Velen ondernemen als groep activiteiten. Diverse groepen staan in contact met elkaar of met jihadistische groepen en individuen in het buitenland. Daarnaast zijn er jihadisten die alleen staan en geïsoleerd leven van gelijkgestemden.

Wij rekenen ruim 500 personen tot de jihadistische beweging in Nederland. Enkele duizenden personen in Nederland sympathiseren met het jihadistisch gedachtegoed zonder echt tot de beweging te behoren.

De jihadistische beweging in Nederland is voornamelijk pro-isis, maar er zijn ook jihadisten die meer op de lijn van Al Qaida zitten. De beweging was in de afgelopen jaren zeer gericht op de oorlog in Syrië en het kalifaat van ISIS. Ruim 300 jihadisten reisden naar die regio. Nu er geen fysiek kalifaat meer bestaat, is die focus verminderd. Er is sprake van een fase van heroriëntatie, waarin de jihadisten zich nu meer richten op het verspreiden van hun leer of ideologie en op versterking van hun netwerken.

Of de beweging groter en krachtiger wordt, is afhankelijk van meerdere factoren. Daarbij is te denken aan de opkomst van nieuwe leiders en nieuwe bronnen van inspiratie, of kwesties die zich voordoen en de beweging opnieuw kunnen mobiliseren. De oorlog in Syrië was zo'n momentum in het begin van dit decennium. Ook in de huidige fase van heroriëntatie gaat dreiging uit van de jihadistische beweging in Nederland, zoals onder meer de arrestaties van het Arnhemse netwerk aantonen.

Onconventionele aanslagmiddelen

Afgelopen jaar was in het Westen in enkele gevallen sprake van een mogelijk gebruik van onconventionele aanslagmiddelen in de vorm van biologische stoffen, zoals in Duitsland en Italië. We zien dat dergelijke kennis wordt verspreid door de handelingen voor het maken en inzetten van chemische middelen en biologische gifstoffen op te nemen in propaganda-uitingen.

Activiteiten en resultaten

In 2018 hebben wij meer dan 100 inlichtingenrapporten uitgebracht over de ontwikkelingen binnen het jihadistisch en radicaalislamitisch terrorisme. Wij hebben het Openbaar Ministerie via 35 ambtsberichten informatie kunnen verschaffen voor hun strafrechtelijke onderzoeken. Daarnaast hebben wij aan de Immigratie- en Naturalisatiedienst 8, aan het ministerie van Buitenlandse Zaken 3 en aan burgemeesters 2 ambtsberichten hierover uitgebracht. Verder hebben wij in 2018 een publicatie uitgebracht over de stand van zaken met betrekking tot ISIS en Al Qaida in relatie tot de strijd in Syrië.¹

Grensoverschrijdende dreigingen vragen om een grensoverschrijdend antwoord. Ook in 2018 is internationale samenwerking tussen collega-diensten cruciaal gebleken in het bestrijden van terrorisme.

Deze samenwerking is deels verankerd in de Counter Terrorism Group (CTG). Dat is een samenwerkingsverband van de veiligheidsdiensten uit de EU-landen plus Noorwegen en Zwitserland. Het in ons land gevestigde platform waarbinnen gegevens over jihadstrijders direct met elkaar worden gedeeld, vereenvoudigt de samenwerking en draagt bij aan het krijgen van beter inzicht in transnationale en internationale verbanden.

¹ 'De erfenis van Syrië, mondiaal jihadisme blijft dreiging voor Europa', AIVD, november 2018.

Deze samenwerking versterkt onze inlichtingenpositie en die van de aangesloten partners. Concreet leidt deze samenwerking tot het eerder onderkennen, identificeren en aanhouden van potentiële jihadistische aanslagplegers in Europa.

Lees meer op aivd.nl/terrorisme.

Radicale islam

Het onderzoek van de AIVD naar de radicale islam richt zich op twee soorten dreiging die uit de radicale islam kunnen voortvloeien. Enerzijds is er de dreiging van verdere radicalisering naar het (gewelddadige) jihadistisch gedachtegoed. Anderzijds bestaat er dreiging voor de democratische rechtsorde vanuit een intolerante religieuze ideologie. We hebben hier te maken met een fenomeen dat op gespannen voet staat met onze democratische rechtsorde, maar zich (nog) binnen de juridische kaders beweegt. Ons onderzoek richt zich grotendeels op bepaalde aanjagers in het salafistisch spectrum.

Ongewenste financiering uit het buitenland

De AIVD onderzoekt in hoeverre islamitische instellingen financiële steun ontvangen vanuit het buitenland, waaronder de Golfstaten. Deze steun kan gepaard gaan met inmenging op ideologisch vlak. Indien deze buitenlandse beïnvloeding een dreiging oplevert voor de democratische rechtsorde, hebben wij hier nadrukkelijk oog voor. Wij werken in Europees verband nauw samen op dit onderwerp.

Radicale invloed binnen het onderwijs

De AIVD constateert dat radicaalislamitische aanjagers zich sterk weten te positioneren binnen het aanbod van het onderwijs voor jonge moslims. Hierbij kan gedacht worden aan naschoolse lessen in Arabisch en de islam. Ook voor leerlingen met een gematigde achtergrond zijn dergelijke onderwijsprogramma's aantrekkelijk.

Dit komt mede doordat voor hen vaak weinig of geen goede alternatieven voor naschools islamitisch onderwijs beschikbaar zijn.

Deze onderwijsinitiatieven lijken op het eerste oog laagdrempelig en onschuldig. Wij zijn echter van mening dat kinderen en jongvolwassenen door deze invulling van het onderwijs vervreemden van de samenleving en mogelijk belemmerd worden in hun deelname aan de maatschappij. Dit wordt veroorzaakt door de onverdraagzame en antidemocratische denkbeelden van de initiatiefnemers. Op de lange termijn kan dit de sociale cohesie onder druk zetten en daarmee de democratische rechtsorde ondergraven.

Waar voorheen slechts enkele gevestigde moskeeën en onderwijsinstellingen dit gedachtegoed verspreidden, is het aanbod inmiddels wijdvertakt. Een nieuwe generatie welbespraakte predikers is opgeleid en ontplooit eigen initiatieven om hun boodschap te verkondigen. Ook online zien aanjagers mogelijkheden om eenvoudig en snel hun doelgroep te bereiken. Uit ons onderzoek blijkt daarbij ook invloed van enkele individuen die een dubbele houding aannemen ten aanzien van het (gewelddadige) jihadistisch gedachtegoed, doordat zij daar niet direct afwijzend tegenover staan. Hiermee wordt mogelijk een voedingsbodemp gecreëerd voor jihadisme.

Activiteiten en resultaten

Over de ontwikkelingen met betrekking tot de radicale islam zijn 6 ambtsberichten en 12 inlichtingenrapporten uitgebracht.

De AIVD werkt op dit dossier samen met de NCTV, diverse ministeries en lokale overheden. Aan de hand van concrete voorbeelden ondersteunen wij zowel de nationale als de regionale overheid. Zo bieden we handvatten ten aanzien van een fenomeen dat op gespannen voet staat met de democratische rechtsorde, maar zich (nog)

overwegend binnen het strafrechtelijk toelaatbare beweegt. Het afgelopen jaar hebben wij hierover presentaties verzorgd aan diverse gemeenten en andere overheidspartners.

Lees meer op aivd.nl/radicalisering.

Niet-jihadistische terroristische organisaties

De AIVD stelt vast dat de Koerdische Arbeiderspartij PKK in 2018 niet de intentie had om aanslagen te plegen in Europa. De PKK heeft als primair doel om geschrappt te worden van de EU-lijst van terroristische organisaties. Het gebruik van geweld in Europa zou daar niet toe bijdragen. De organisatie beschikt echter wel over geweldpotentieel en is in staat om in korte tijd PKK-aanhangers te mobiliseren.

De PKK organiseerde in Europa – ook in Nederland – solidariteitsdemonstraties voor de slachtoffers die vielen door het Turkse militaire optreden in het Syrische Afrin. Onder de noemer *#fightforAfrin* werden in een aantal Europese landen – met name in Duitsland – brandaanslagen gepleegd tegen Turkse doelen, met zaakschade tot gevolg. De oproep daartoe kwam van een jongerengroepering die officieel niet onder de PKK valt, maar hier mogelijk wel aan gelieerd is.

Activiteiten en resultaten

In het kader van het onderzoek naar niet-jihadistische terroristische organisaties hebben wij in 2018 4 inlichtingenrapporten en 2 ambtsberichten uitgebracht.

Lees meer op aivd.nl/terrorisme.

Extremisme

Extremisme is het actief nastreven en/of ondersteunen van diepingrijpende veranderingen in de samenleving die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde. Dit kan gebeuren met ondemocratische methodes, zoals geweld en intimidatie, wat afbreuk kan doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde.

Hoewel de thema's binnen het extremisme in het algemeen nog wel een 'linkse' en 'rechtse' signatuur kennen, is die onderverdeling niet meer altijd goed te maken. Er zijn namelijk overtuigingen te benoemen waarover zowel 'links' als 'rechts' zich druk maakt. Dit komt vaak voort uit onvrede over en wantrouwen jegens de overheid.

Doorgaans is daarbij hoogstens sprake van burgerlijke ongehoorzaamheid, zoals bij protesten tegen het natuurbeleid in de Oostvaardersplassen en tegen de gaswinning in Groningen. Deze protesten ontstijgen meestal het activisme niet en daarom is daar niet direct sprake van een dreiging voor de democratische rechtsorde.

Wij achten het echter wel voorstelbaar dat splintergroepen of eenlingen geïnspireerd raken door het activisme en hun toevlucht zoeken tot extremisme. De AIVD heeft als taak om te signaleren wanneer deze activistische boosheid ontaardt in extremistische activiteiten.

Haat jegens het vreemde, voorkeur voor eigen ras

Voor bepaalde rechts-extremisten staat immigratie nog altijd gelijk aan islamisering. Immigratie en islamisering leveren in hun ogen een gevaar op voor de Nederlandse identiteit.

Het voelt voor deze rechts-extremisten alsof de overheid de Nederlandse cultuur in de uitverkoop doet door vluchtelingen uit islamitische landen toe te laten. Een zichtbare vertegenwoordiger van dat gedachtegoed is bijvoorbeeld de groepering Identitair Verzet.

Het anti-islamstandpunt kent binnen het extremisme veel supporters, waarbij het steeds minder exclusief mannen zijn zoals voorheen. Ook trekt het anti-overheidssentiment dat binnen deze groep heerst sympathisanten aan die geen historie hebben met het rechts-extremisme. Zij koesteren eveneens wantrouwen tegen de (Europese) politiek en soms ook tegen de wetenschap en (massa-) media.

Het behoeft geen betoog dat de AIVD kritiek op de islam, immigratie of de overheid op zichzelf niet als een vorm van rechts-extremisme beschouwt. Dit valt immers onder de vrijheid van meningsuiting. Wij beoordelen dergelijke uitingen als extremistisch als deze overgaan in haatzaaien, intimidatie en bedreigingen.

Een deel van de extremisten pleit zelfs voor het voorkomen van vermenging van rassen. Dit etnisch-nationalistisch gedachtegoed vindt gehoor binnen de kring van aanhangers van het alt-rechts-gedachtegoed, zoals het 'studiegenootschap' Erkenbrand. Op zich hebben zij – naar eigen zeggen – niets tegen het bestaan van meerdere rassen, maar Nederland is voor de Nederlanders.

Er zijn ook extremisten die overtuigd zijn van de blanke suprematie. Deze personen nemen een antidemocratisch standpunt in en streven een racistische samenleving na waarin mensen niet als gelijk worden beschouwd. Dit is in strijd met de democratische rechtsorde.

Verzet tegen ‘oorzaak’ van migrantenstromen

Ook vanuit ‘links’ bestaat van oudsher verzet tegen het vreemdelingen- en asielbeleid. Hierbij wordt het beleid juist als te strikt beschouwd.

Binnen het verzet tegen het vreemdelingen- en asielbeleid is een verschuiving van de aandacht te zien in de richting van defensie-orderbedrijven. Dit zijn bedrijven die goederen leveren aan het ministerie van Defensie. Men redeneert daarbij als volgt: zonder defensie-orderbedrijven zou er minder oorlog zijn, dus minder vluchtelingen en daarmee minder migrantenstromen. Ook het leveren van materialen aan de Europese grenswacht om migranten tegen te houden aan de Europese buitengrenzen wordt de bedrijven aangerekend. De Anti-Fascistische Actie (AFA) heeft zich afgelopen jaar aangesloten bij enkele niet-gewelddadige acties tegen dit soort bedrijven.

Er is daarnaast nog aandacht voor de ‘traditionele’ doelwitten, zoals de makers en de uitvoerders van het vreemdelingen- en asielbeleid, de Immigratie- en Naturalisatiedienst, Dienst Justitiële Inrichtingen en bouwbedrijven van detentiecentra. De acties tegen het asielbeleid zijn afgelopen jaar minder hard gevoerd dan enkele jaren geleden.

Ideologie gebaseerd op de eigen identiteit

Een opmerkelijke ontwikkeling binnen het activisme en extremisme is de versnippering van ideologieën waarbij men terugvalt op de eigen identiteit. Zo zijn er op basis van hun eigen identiteit georganiseerde anti-racisten die zich verzetten tegen de – in hun ogen – koloniale erfenis van Nederland en die de steun van ‘witte’ medestanders afwijzen.

Activiteiten en resultaten

Op basis van ambtsberichten van de AIVD heeft het Openbaar Ministerie een strafrechtelijk onderzoek ingesteld naar een extremist die geweld wilde gebruiken tegen moslims. Dit heeft uiteindelijk geleid tot een veroordeling door de rechtbank begin december 2018.

Wij hebben in 2018 binnen het aandachtsgebied extremisme in totaal 21 ambtsberichten uitgebracht en 8 inlichtingenrapporten opgesteld. Over de ontwikkelingen binnen het rechts-extremisme publiceerden wij in oktober ‘Rechts-extremisme in Nederland, een fenomeen in beweging’.²

Lees meer op aivd.nl/extremisme.

² ‘Rechts-extremisme in Nederland, een fenomeen in beweging,’ AIVD, oktober 2018.

Voor een veilig Nederland

In de hoofdstukken hiervoor zijn de dreigingen behandeld die wij zien voor de nationale veiligheid en de risico's die bestaan voor Nederlandse belangen. Wij informeren diverse partners met unieke, voor hen relevante informatie, afkomstig uit onze onderzoeken. Hiermee stellen wij hen in staat om hun verantwoordelijkheid te nemen voor de nationale veiligheid. Wij noemen dit het creëren van handelingsperspectief.

De AIVD heeft zelf beperkt de mogelijkheid om handelend op te treden. Maar wij bieden bijvoorbeeld met een ambtsbericht het Openbaar Ministerie handvatten om een strafrechtelijk onderzoek te starten naar activiteiten die een dreiging vormen voor de nationale veiligheid en die ook strafvervolging kunnen krijgen.

Daarnaast gaat het om informatie voor bijvoorbeeld ministeries, uitvoeringsorganisaties, burgemeesters, onderwijsinstellingen maar ook bedrijven. Deze laatste zijn vooral van belang wanneer zij een rol hebben binnen vitale processen in onze samenleving. Denk daarbij aan bedrijven uit de energiesector of de burgerluchtvaart. Wij willen de weerbaarheid van Nederland bevorderen door al deze instanties te informeren, voor te lichten en waar mogelijk te adviseren over dreigingen die hen en daarmee iedereen in Nederland kunnen raken.

Tegengaan van verwerving van kennis en goederen

Landen als Iran, Pakistan en Syrië zoeken in Nederland en andere westerse landen naar kennis en goederen die zij nodig hebben voor de ontwikkeling van hun programma's voor massavernietigingswapens. In een gezamenlijke unit van de AIVD en de MIVD doen wij onderzoek naar de wijze waarop deze landen proberen de benodigde kennis

en goederen te verkrijgen en wij proberen dit te voorkomen. Daarvoor is ook afgelopen jaar intensief kennis uitgewisseld met buitenlandse collega-diensten.

Ook wordt veelvuldig samengewerkt met Nederlandse partijen die een rol spelen bij de exportcontrole, zoals het ministerie van Buitenlandse Zaken en de douane. Ons wordt regelmatig om advies gevraagd ten aanzien van een aanvraag van een exportvergunning. Daarnaast hebben wij ongevroegd diverse keren het ministerie van Buitenlandse Zaken geïnformeerd over verwervingspogingen die zijn geïdentificeerd. Het gaat dan vaak om goederen die gebruikt kunnen worden voor de ontwikkeling of productie van massavernietigingswapens of hun overbrengingsmiddelen.

Wij geven daarnaast voorlichting aan relevante partijen over de risico's van betrokkenheid bij de verspreiding van kennis en goederen voor massavernietigingswapens (proliferatie). Wij adviseren hen over wat zij kunnen doen om verdachte transacties te identificeren. Zo hebben wij diverse verwervingspogingen kunnen onderkennen en voorkomen.

In 2018 hebben wij ten aanzien van proliferatie en exportcontrole 32 ambtsberichten aan het ministerie van Buitenlandse Zaken uitgebracht.

Lees meer op aivd.nl/massavernietigingswapens.

'Veilige' mensen op essentiële functies

Op diverse plekken in de samenleving zijn functies te vinden vanwaaruit de persoon die deze functie vervult de nationale veiligheid schade kan toebrengen. Deze functies komen onder andere voor bij de rijksoverheid, de Nationale Politie en bedrijven die een rol spelen in vitale processen.

De functies worden door de betrokken minister aangewezen als vertrouwensfunctie. Wij voeren veiligheidsonderzoeken uit om te beoordelen of wij aan een (kandidaat-)vertrouwensfunctionaris een ‘verklaring van geen bezwaar’ (vGB) kunnen afgeven. Ook door het verrichten van veiligheidsonderzoeken stellen wij de betreffende instanties in staat om hun verantwoordelijkheid voor de nationale veiligheid te nemen.

Per 1 oktober 2018 is de ministeriële Regeling Unit Veiligheidsonderzoeken in werking getreden.³ Hiermee is het kader geschapen om de Businessunit Veiligheidsonderzoeken van de AIVD en het Bureau Veiligheidsonderzoeken Defensie van de MIVD samen te laten gaan in een nieuwe Unit Veiligheidsonderzoeken (UVO). Vooruitlopend op deze samenwerking is per maart 2018 het beleid van de MIVD en AIVD op het gebied van veiligheidsonderzoeken gelijkgetrokken.⁴ Er zijn in 2018 eerste stappen gezet om ook de werkprocessen van beide organisaties te uniformeren. De gedachte achter het samengaan is: één beleid, één systeem, één locatie.

Ook is in 2018 de elektronische Opgave Persoonlijke Gegevens (eOPG) beschikbaar gekomen voor een deel van de aanvragende werkgevers. Dit is voorlopig alleen voor AIVD-onderzoeken. Voor deze groep is het proces volledig gedigitaliseerd. Het gaat om de aanvraag die de werkgever doet en de persoonlijke gegevens die de werknemer voor het onderzoek moet invullen. De mensen die een veiligheidsonderzoek moeten ondergaan, loggen met DigiD in op een beveiligde omgeving.

De AIVD en de mandaathouders (Nationale Politie en Koninklijke Marechaussee) hebben in 2018 gezamenlijk bijna 44.000 veiligheidsonderzoeken uitgevoerd naar personen die een vertrouwens-

functie (wilden gaan) vervullen. Dat aantal wijkt nauwelijks af van het aantal verrichte onderzoeken (ruim 45.000) in 2017.

Uitgangspunt is dat 90% van de veiligheidsonderzoeken die de AIVD zelf uitvoert binnen de maximale wettelijke beslistermijn van 8 weken moet zijn afgerond. Met bijna 89% werd dit streven nagenoeg gehaald.

De belangrijkste oorzaak daarvan is de substantieel verhoogde instroom van het aantal veiligheids-onderzoeken. De AIVD heeft in 2018 bijna 20% meer onderzoeken afgerond dan in 2017. De oorzaak voor deze stijging is bijna volledig terug te voeren op de toegenomen vraag naar onderzoeken in de burgerluchtvaart, die door ons afgehandeld moesten worden. Daarnaast heeft ook de voorbereiding op de gezamenlijke Unit Veiligheidsonderzoeken capaciteit gekost.

Lees meer op aivd.nl/veiligheidsonderzoeken.

Naslag op verzoek van anderen

Naast de veiligheidsonderzoeken is er nog een vorm van screening die tot onze taken behoort. Wij doen in dat geval naslag naar bepaalde personen in onze eigen systemen. Dit gebeurt op verzoek van anderen. Hierbij is te denken aan een verzoek van de minister-president om naslag naar een kandidaat-bewindspersoon.

Deze naslag in eigen systemen was niet expliciet als taak vastgelegd in de wet uit 2002. Met de invoering van de Wiv 2017 is dit een zelfstandige taak geworden.

In 2018 hebben wij 31 naslagen verricht en over de uitkomsten daarvan ambtsberichten uitgebracht aan de betrokken instanties.

Lees meer op aivd.nl/naslag.

³ Ministeriële regeling over taken van de Unit Veiligheidsonderzoeken, *Staatscourant*, nr. 53581, september 2018.

⁴ Beleidsregel Veiligheidsonderzoeken, *Staatscourant*, nr. 10266, 21 februari 2018.

Rol in het Stelsel bewaken en beveiligen

De AIVD heeft net als de MIVD, de Nationale Politie en de NCTV een rol in het Stelsel bewaken en beveiligen. Dit stelsel is gericht op het veilig en ongestoord functioneren van hoogwaardigheidsbekleders zoals politici en leden van het Koninklijk Huis, diplomatieke vertegenwoordigingen en internationale organisaties.

De essentie van het stelsel is dat niet alleen wordt gekeken naar concrete dreiging van bijvoorbeeld jihadistische terroristen en links- en rechts-extremisten, maar ook naar voorstelbare dreiging. Met risicoanalyses, dreigingsanalyses en dreigingsinschattingen stellen wij de NCTV in staat om te beslissen over eventuele beveiligingsmaatregelen.

Wij hebben in totaal het afgelopen jaar 1 risicoanalyse, 10 dreigingsanalyses en 51 dreigingsinschattingen opgesteld in het kader van het Stelsel bewaken en beveiligen.

Lees meer op aivd.nl/bewakenenbeveiligen.

Informatiebeveiliging

Een van de expertises van de AIVD is het adviseren van de rijksoverheid over de beveiliging van vertrouwelijke en staatsgeheime informatie. Ook ontwikkelen wij zelf middelen om dergelijke informatie veilig te houden.

Een van de bijdragen voor een betere beveiliging van informatie betreft het opstellen van de Nationale Cryptovisie en -strategie, waarmee in 2018 een start is gemaakt. Dit gebeurt samen met andere departementen. Ook leveren het bedrijfsleven en kennisinstellingen hiervoor inbreng. De Nationale Cryptovisie en -strategie beschrijft hoe ook in de toekomst cryptografische beveiligingsmaatregelen om gevoelige informatie te beschermen, beschikbaar blijven.

Vanuit het Nationaal Bureau Verbindingsbeveiliging (NBV) van de AIVD zijn afgelopen jaar veel mondiale presentaties gegeven aan belanghebbenden. Daarnaast zijn 44 schriftelijke producten met dreigingsinformatie uitgebracht.

Lees meer op aivd.nl/informatiebeveiliging.

Een nieuwe wet

Op 1 mei 2018 is de nieuwe Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, Wiv 2017, in werking getreden. De wet is een uitvloeisel van het rapport van de commissie-Dessens uit 2013 die concludeerde dat een wijziging van de oude Wiv (uit 2002) nodig was, omdat die niet meer voldeed.⁵ Om onze taken te kunnen blijven uitvoeren, was modernisering van de bevoegdheden nodig. Daarnaast biedt de wet een aanzienlijke versterking van de waarborgen voor de privacy.

Moderne bevoegdheden

In de Wiv 2002 was geen rekening gehouden met de snelheid van technologische ontwikkelingen. Voor communicatie en andere gegevensuitwisseling maakt iedereen tegenwoordig veelal gebruik van internettoepassingen. Dat leidt tot dataverkeer dat in grote hoeveelheden en met grote snelheid via kabels over de wereld raast. De oude wet bood alleen de mogelijkheid om 'op de kabel' dat verkeer te onderzoeken op basis van een kenmerk gericht op een specifieke persoon of organisatie.

De essentie van het werk van de AIVD is om ongekende dreiging zichtbaar te maken. Zonder toegang tot digitale gegevensstromen is het niet mogelijk om nieuwe dreigingen te onderkennen. Een voorbeeld: als wij weten dat uit een bepaald deel van de wereld veelvuldig digitale aanvallen op Nederland worden uitgevoerd en wij hebben kunnen achterhalen over welke glasvezelfiber dat verkeer loopt, dan kunnen wij die datastroom onderzoeken op kenmerken die wij van de aanvallen kennen. Zo kunnen wij tijdig vaststellen waar de aanval zich op richt en niet pas op het moment dat de kwaadaardige software het doelwit al heeft bereikt en schade heeft aangericht.

De techniek voor deze onderzoeksoverdrachtgerichte (oog-)interceptie op internetkabels vraagt een

uitgebreide technische voorbereiding. In 2018 hebben wij daarom nog geen gebruik gemaakt van deze bevoegdheid.

Passende waarborgen

Door het gebruik van internettechnologie is ook sprake van verkeer met grotere hoeveelheden data dan in het analoge tijdperk. Bovendien lopen alle soorten data door elkaar. Potentieel kunnen wij daarmee ook een grotere inbreuk maken op de privacy van meer personen.

Bij het onderscheppen en onderzoeken van bepaalde datastromen via onderzoeksoverdrachtgerichte (oog-)interceptie bestaat bijvoorbeeld het risico dat wij ook verkeer tegenkomen van personen die geen kwaad in de zin hebben. Onderschepte data die niet relevant zijn voor ons onderzoek worden direct vernietigd. Het gaat om ongeveer 98% van de verzamelde gegevens.

Onder de Wiv 2002 was voor de inzet van een groot aantal bijzondere bevoegdheden toestemming nodig van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Met de Wiv 2017 is na de toestemming van de minister en voorafgaand aan de inzet een onafhankelijke toetsing nodig van de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden (TIB). De Wiv 2017 schrijft bovendien striktere bewaartermijnen voor dan zijn voorganger.

Bij het raadgevend referendum van 21 maart 2018 over de Wiv 2017 stemde 49,4% van de kiezers tegen en 46,5% voor de wet.

Het kabinet heeft na het referendum extra garanties toegezegd om tegemoet te komen aan de uitslag. Zo is beloofd de 'wegingsnotities' over buitenlandse samenwerkingspartners eerder af te ronden dan in de wet staat (1 mei 2020), namelijk voor 1 januari 2019. Voor alle diensten waarmee we samenwerken zijn deze afgerond. In een wegingsnotitie wordt beoordeeld in hoeverre een buitenlandse collega-dienst en het betreffende land

⁵ 'Evaluatie Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002', 3 december 2013.

voldoen aan de wettelijke criteria en in welke mate samenwerking mogelijk is.

Ook zullen wij ieder jaar opnieuw toestemming aan de minister vragen over het langer bewaren van de data die met onderzoeksopdrachtgerichte interceptie zijn vergaard. In de oorspronkelijke wet was geen sprake van een tussentijdse beoordeling. Wij moeten onderbouwen of en zo ja, waarom wij ze nog willen bewaren om op een later moment de relevantie te kunnen bepalen. Na 3 jaar worden de data sowieso vernietigd, behalve uiteraard die data waarvan wij hebben bepaald dat die relevant zijn voor ons onderzoek.

Er wordt een beleidsregel opgesteld dat wij bij een verzoek om toestemming voor de inzet van een bijzondere bevoegdheid, naast de vereisten van noodzakelijkheid, proportionaliteit en subsidiariteit, expliciet moeten aangeven hoe wij ‘zo gericht mogelijk’ een bevoegdheid willen inzetten.

Het kabinet sluit vrijwel uit dat oog-interceptie op de kabel de komende jaren wordt ingezet voor onderzoek naar communicatie met oorsprong en bestemming in Nederland. Uitzondering hiervoor is onderzoek naar digitale aanvallen waarbij misbruik wordt gemaakt van de Nederlandse digitale infrastructuur. oog-interceptie kan nodig zijn om een dergelijke dreiging te onderkennen.

Verwerking van medische gegevens is alleen toegestaan in aanvulling op de verwerking van andere gegevens, dus als iemand onderwerp is van lopend onderzoek en de medische gegevens het sluitstuk vormen op de informatie die de AIVD nodig heeft om een dreiging goed in beeld te brengen. Als de AIVD op medische gegevens stuit die wij niet mogen inzien, zullen wij deze direct verwijderen.

Voor het delen van gegevens over een journalist met buitenlandse diensten geldt dat steeds een zorgvuldige afweging wordt gemaakt. Hierbij wordt ook rekening gehouden met de functie van een individu en de bescherming van diens privacy en veiligheid. Indien de diensten vaststellen dat een journalist voorkomt in de

verzamelde data, zullen zij die gegevens niet delen, tenzij dat noodzakelijk is voor de nationale veiligheid.⁶

Impact op het werk

De kern van ons werk bestaat uit het verwerven en verwerken van gegevens. De nieuwe wet en de extra waarborgen voor burgers in de vorm van onder meer onafhankelijke toetsing en striktere bewaartermijnen hebben geleid tot extra inspanningen.

Zoals uit dit jaarverslag blijkt, vroegen ook de geopolitieke ontwikkelingen en het dreigingsbeeld om grote inzet van onze medewerkers. Het is lastig gebleken de implementatie te combineren met een niet-afnemende inzet op de operationele taakuitvoering. De impact van de implementatie is groter dan bij de totstandkoming werd ingeschat.

Zo vroeg de toestemmingsprocedure met de toetsing vooraf door de TIB om gewenning. In een tussenrapportage van de TIB in november gaf zij aan dat circa 5% van de verzoeken om toestemming niet op instemming van de TIB kon rekenen.⁷

Daarnaast heeft de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD) op verzoek van het kabinet na de inwerkingtreding een nulmeting verricht en daarover gerapporteerd. Deze kritische voortgangsrapportage van begin december gaf een eerste inzicht in de implementatie van de nieuwe wet.⁸

Het onderzoek richtte zich op elementen van de gemoderniseerde bevoegdheden zoals de zorgplicht, verantwoorde databeperking en oog-interceptie (inclusief geautomatiseerde data-analyse).

⁶ Kamerbrief met reactie op raadgevend referendum Wiv, dossier 34588, nr. 70

⁷ Voortgangsbrief Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden; TIB, 1 november 2018.

⁸ Voortgangsrapportage Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten over de werking van de Wiv 2017; CTIVD, 4 december 2018.

Ook keek de commissie naar de andere onderdelen van de wet waarin de bescherming van de burger is geregeld. De CTIVD onderzocht daarvoor de mogelijkheden om een klacht in te dienen of een misstand te melden.

De CTIVD gaf in haar voortgangsrapportage aan waar de dienst risico liep op onrechtmatig handelen. Zij baseerde haar oordeel op het beleid en de procedures zoals die op dat moment waren vormgegeven en ingericht. Van daadwerkelijke onrechtmatigheid was geen sprake.

De commissie beschreef in haar rapport ook dat veel onderdelen van de wet zeer complex zijn, zoals bijvoorbeeld het principe van datareductie. Hierbij gaat het om het vernietigen van gegevens die niet relevant blijken te zijn. Dat vraagt bij de systematiek en bij de technische uitvoering om de nodige aanpassingen.

De rapportages van de TIB en de CTIVD gaven ons het signaal om de implementatie van alle facetten van de wet, naast onze primaire taakuitvoering, als prioriteit voor 2019 vast te stellen. Wij willen daarmee bereiken dat in de volgende rapportages van de commissies de gesignaleerde risico's aanzienlijk zijn verlaagd.

Lees meer op aivd.nl/nieuwewiv.

Bijlage: Cijfers

Tabel 1: afgeronde veiligheidsonderzoeken door de AIVD en gemandateerde partijen.

Onderzoeken	Positieve besluiten	Negatieve besluiten	Totaal aantal besluiten
A-niveau door AIVD	2003	17	2020
B-niveau door AIVD	4294	65	4359
C-niveau door AIVD	723	10	733
B-niveau door uvo overgenomen van KMar, Nationale Politie en Dienst Bewaken en Beveiligen	2484	942	3426
Onderzoeken door de AIVD	9504	1034	10538
B-niveau door KMar, Nationale Politie en Dienst Bewaken en Beveiligen	33096	-	33096

Tabel 2: afhandeling van bezwaar- en (hoger)beroepsprocedures naar aanleiding van besluiten veiligheidsonderzoeken.

	Ongegrond	Gegrond	Niet-ontvankelijk	Totaal
Binnengekomen bezwaren	-	-	-	103
Beslissing op bezwaar	30	24	4	58
Beslissing op beroep	1	2	0	3
Beslissing op hoger beroep	4	2	0	6

Tabel 3: klachten over de AIVD bij de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

In behandeling op 1 januari 2018	4
Ingediend	18
Niet-gegrond verklaard	6
Deels gegrond verklaard	0
Niet in behandeling genomen	3
Ingetrokken	1
Naar tevredenheid informeel afgedaan	8
Nog in behandeling op 31 december 2018	4

Lees meer op aivd.nl/klachten.

Tabel 4: meldingen van vermoedens van misstanden bij de AIVD.

2018	0
------	---

Lees meer op aivd.nl/misstanden.

Tabel 5: verzoeken tot kennisneming van informatie aanwezig bij de AIVD (inzageverzoeken) per soort.

	Nog in behandeling op 1 januari 2018	Ingediend	Afgehandeld	Gehonoreerd	Nog in behandeling op 31 december 2018
Gegevens over eigen persoon	109	130	102	37	137
Gegevens over overleden familielid	20	52	31	19	41
Gegevens over derden	13	16	27	2	2
Gegevens over bestuurlijke aangelegenheid	13	39	31	5	21
Totaal	155	237	191	63	201

Tabel 6: bezwaar- en (hoger)beroepsprocedures met betrekking tot kennisneming van informatie aanwezig bij de AIVD (inzageverzoeken).

	Afgehandeld	Ongegrond	Gegrond	Niet-ontvankelijk	Ingetrokken
Bezwaar	126	104	22	0	0
Beroep	27	2	3	22	0
Hoger beroep	14	0	3	11	0

Lees meer op aivd.nl/inzageverzoeken.

Tabel 7: aantal notificatieberichten.

2018	29
------	----

Lees meer op aivd.nl/notificatieplicht.

Tabel 8: uitgebrachte rapporten van de CTIVD over het werk van de AIVD.

2018	5 (nr. 55, 56, 57, 58 en 59)
------	------------------------------

Lees meer op aivd.nl/toezicht.

Tabel 9: taps ingezet op basis van artikel 25 Wiv 2002 en artikel 47 Wiv 2017.

2018	3517
------	------

Lees meer op aivd.nl/taps.

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
aivd.nl

Postbus 20010
2500 EA Den Haag

april 2019